
Solució de l'examen final de Lògica

F. M. E.

15/01/2008

Problemes Resolts

Problema 1. Sigui $(X, \leq)$ totalment ordenat. Demostreu que són equivalents:

1. $(X, \leq)$ és ben ordenat.
2. A $(X, \leq)$ val el principi d'inducció següent: Si S és un subconjunt de X tal que

$$\text{per a cada } x \text{ de } X \text{ si } \{y \in X \mid y < x\} \subseteq S \text{ llavors } x \in S, \quad (1)$$

llavors $S = X$.

(indicació: Feu-ho per reducció a l'absurd. Per demostrar la implicació $2 \Rightarrow 1$, donat $T \subseteq X$ considereu el conjunt $\{x \in X \mid x < y \text{ per a tot } y \in T\}$).

Solució:

$1 \Rightarrow 2$ Sigui S és un subconjunt de X satisfent (1). Hem de demostrar que $S = X$. Si no fos així, prenem a el mínim de $X \setminus S$, que existeix per 1. Per ser a mínim, $\{y \in X \mid y < a\}$ no té elements de $X \setminus S$ i per tant està contingut a S . Com que S satisfà (1) resulta que $a \in S$, contradicció.

$2 \Rightarrow 1$ Recíprocament, sigui T un subconjunt no buit de X . Hem de veure que T té mínim. Si no fos així, considerem $S := \{x \in X \mid x < y \text{ per a tot } y \in T\}$. Anem a demostrar que S satisfà (1). Sigui x un element qualsevol de X , distingirem segons $x \in S$ o no. Si x és de S ja ho tenim, mentre que si x no és de S , hi ha algun $y \in T$ amb $y \leq x$. Com que T no té mínim resulta que hi ha algun $z \in T$ amb $z < y \leq x$ i per tant $z \in \{y \in X \mid y < x\} \not\subseteq S$. Com que S satisfà (1), per la hipòtesi 2 resulta que $S = X$. Però això implica que T és buit, contradicció.

Problema 2. Considerem la signatura que només conté un símbol de relació binària $+$.

1. Si G és un grup i r un enter positiu, demostreu que el conjunt $rG = \{rg \mid g \in G\}$ és definible (rg denota la suma $\overbrace{g + \cdots + g}^r$ de g amb si mateix r cops).
2. Quins són els conjunts definibles de $\mathbb{Z}/3\mathbb{Z}$ (el grup cíclic de 3 elements)?
3. I els de $\mathbb{Z}/p\mathbb{Z}$, on p és primer?
4. I els de $\mathbb{Z}/p^2\mathbb{Z}$?
5. I els de $\mathbb{Z}/p^n\mathbb{Z}$?

(Indicació: els automorfismes del grup cíclic de m elements $\mathbb{Z}/m\mathbb{Z}$ són de la forma $\bar{x} \mapsto r\bar{x}$ amb r primer amb m . Al grup cíclic $G = \mathbb{Z}/p^n\mathbb{Z}$ de p^n elements, useu els conjunts de la forma $p^k G$ per a construir els ‘àtoms’).

Solució:

1. La fórmula $\exists y(x = \overbrace{y + \cdots + y}^n)$, on $\overbrace{y + \cdots + y}^n$ és el terme que representa sumar y n cops amb si mateix, defineix el conjunt nG .
2. A $G = \mathbb{Z}/3\mathbb{Z} = \{\bar{0}, \bar{1}, \bar{2}\}$ podem definir els dos subconjunts $\{\bar{0}\}$ i $\{\bar{1}, \bar{2}\}$ mitjançant les fórmules (amb variable lliure x) $\forall y(x + y = y)$ i $\neg \forall y(x + y = y)$ respectivament. Si veiem que dos punts qualssevol del segon estan a la mateixa òrbita per automorfisme (hi ha un automorfisme de l’estructura que envia l’un a l’altre) aquest dos conjunts no es poden trencar en trossos definibles més petits i per tant tot conjunt definible serà reunió d’alguns d’aquests. Però l’automorfisme $\bar{x} \mapsto \bar{2}\bar{x}$ envia $\bar{1}$ a $\bar{2}$. Tindrem doncs 2^2 conjunts definibles: $\emptyset$, $\{\bar{0}\}$, $\{\bar{1}, \bar{2}\}$ i $\{\bar{0}, \bar{1}, \bar{2}\}$.
3. Ara és idèntic al cas anterior, però amb p primer qualssevol. Les mateixes fórmules d’abans defineixen els conjunts $\{\bar{0}\}$ i $\{\bar{1}, \dots, \overline{p-1}\}$. També en aquest cas tots els punts del segon conjunt estan a la mateixa òrbita per automorfisme: si $0 \leq r < p$, $h_r : \bar{x} \mapsto r\bar{x}$ envia $\bar{1}$ a $\bar{r}$; per tant $f_s \circ f_r^{-1}$ envia $\bar{r}$ a $\bar{s}$ quan $0 \leq r, s < p$.
4. Considerem els conjunts $A_2 = p^2G$, $A_1 = pG - p^2G$, $A_0 = G - pG$. Aquests tres conjunts són definibles ja que són diferència de definibles (apartat 1). Veiem que $A_2 = \{\bar{0}\}$, $A_1 = \{\bar{p}, \bar{2p}, \dots, \overline{(p-1)p}\}$ i $A_0 = \{\bar{r} \mid 0 < r < p^2, r \text{ primer amb } p\}$, on les classes denoten restes mòdul p^2 . L’afirmació és clara en el cas de A_2 . Òbviament $\{\bar{p}, \bar{2p}, \dots, \overline{(p-1)p}\} \subseteq A_1$. Recíprocament si $\bar{k} \in A_1$ llavors $\bar{k} = p\bar{r}$ per un cert $0 \leq r < p^2$, però això implica que p divideix k . $k \neq 0$ ja que $\bar{k} \notin pG$. De la mateixa manera es fa per A_0 . Ara veiem que tots els elements de A_1 estan a la mateixa

òrbita: l'automorfisme $f_s \circ f_r^{-1}$ envia $\overline{rp}$ a $\overline{sp}$ si $0 < r, s < p$. El mateix passa amb A_0 : $f_s \circ f_r^{-1}$ envia $\overline{r}$ a $\overline{s}$ si $0 < r, s < p^2$ i els dos són primers amb p . Així tenim 2^3 conjunts definibles, corresponents a prendre totes les possibles unions d'alguns A_i .

5. Considerem ara $A_i = p^i G - p^{i+1} G$ per $i = 0, \dots, n-1$ i $A_n = p^n G$. Aquests conjunts són definibles per l'apartat 1. Si veiem que dos punts qualssevol del mateix A_i estan a la mateixa òrbita ja haurem acabat: els conjunts definibles s'obtenen fent unions, de totes les maneres possibles d'alguns dels $A_0, A_1, \dots, A_n$. Per tant hi haurà 2^{n+1} conjunts definibles. Per a A_n és clar, doncs només conté el neutre. Mostrem que $A_i = \{ \overline{p^i r} \mid 0 < r < p^{n-i}, r \text{ primer amb } p \}$. Si $0 < r < p^{n-i}$ i r és primer amb p , òbviament $\overline{p^i r} \in p^i G$ i $\overline{p^i r} \notin p^{i+1} G$ ja que si hi fos tindriem $\overline{p^i r} = \overline{p^{i+1} s}$ i això implica que p divideix r . Si $g \in p^i G - p^{i+1} G$, $g = \overline{p^i t}$ per un cert t . Si dividim t per p^{n-i} obtenim $t = r + qp^{n-i}$ i per tant $g = \overline{p^i r}$. Com que $g \notin p^{i+1} G$, r ha de ser primer amb p . Un cop fet això és fàcil verificar que tots els punts a A_i estan a la mateixa òrbita: l'automorfisme $f_s \circ f_r^{-1}$ envia $\overline{rp^i}$ a $\overline{sp^i}$ si $0 < r, s$ són primers amb p .

Problema 3. Suposem que Σ és un conjunt de fórmules i φ, ψ són fórmules.

1. Demostreu que si x és una variable que no és lliure ni a Σ ni a ψ , llavors:

$$\Sigma, \varphi \models \psi \quad \text{si i només si} \quad \Sigma, \exists x \varphi \models \psi$$

2. Demostreu que si c és una constant que no apareix ni a Σ ni a φ , llavors:

$$\Sigma \models \varphi_c^x \quad \text{si i només si} \quad \Sigma \models \forall x \varphi$$

Solució:

1. La implicació de dreta a esquerra és fàcil usant que $\varphi \models \exists x \varphi$. Suposem que $\Sigma, \exists x \varphi \models \psi$. Si $M \models \Sigma[\sigma]$ i $M \models \varphi[\sigma]$ llavors també $M \models \exists x \varphi[\sigma]$ i per tant $(\Sigma, \exists x \varphi \models \psi) M \models \psi[\sigma]$. Hem usat $M \models \Sigma[\sigma]$ per denotar que $M \models \theta[\sigma]$ per a tota $\theta \in \Sigma$.

Recíprocament suposem $\Sigma, \varphi \models \psi$ i siguin M una estructura i $\sigma : V \rightarrow D_M$ una assignació de variables tal que $M \models \Sigma[\sigma]$ i $M \models \exists x \varphi[\sigma]$. Hem de veure que $M \models \psi[\sigma]$. Com que $M \models \exists x \varphi[\sigma]$, per definició existeix $a \in D_M$ tal que $M \models \varphi[\sigma_a^x]$. Com que x no és variable lliure a cap de les fórmules de Σ , pel lema de coincidència, tenim que $M \models \Sigma[\sigma_a^x]$. Com que $\Sigma, \varphi \models \psi$, llavors $M \models \psi[\sigma_a^x]$. Com que x tampoc és lliure a ψ , pel lema de coincidència, $M \models \psi[\sigma]$.

2. La implicació de dreta a esquerra és immediata usant que $\forall x\varphi \models \varphi_c^x$ i la transitivitat de la conseqüència lògica.

Recíprocament suposem $\Sigma \models \varphi_c^x$ i siguin M una estructura i $\sigma : V \rightarrow D_M$ una assignació de variables tal que $M \models \Sigma[\sigma]$. Hem de veure que $M \models \forall x\varphi[\sigma]$. Donat un element $a \in D_M$ qualsevol hem de veure que $M \models \varphi[\sigma_a^x]$. Considerem N l'estructura que és igual a M llevat que li canviem la interpretació de la constant c : fem $c^N := a$. Com que la constant c no apareix a Σ i $M \models \Sigma[\sigma]$, resulta que $N \models \Sigma[\sigma]$. Com que $\Sigma \models \varphi_c^x$ tenim que $N \models \varphi_c^x[\sigma]$. Pel lema de substitució $N \models \varphi[\sigma_{c^N}^x]$, és a dir $N \models \varphi[\sigma_a^x]$. Com que c no apareix a φ podem concloure $M \models \varphi[\sigma_a^x]$.

Problema 4. Es aquest exercici denotarem els conjunts amb minúscules i les classes amb majúscules. Recordem que una aplicació F és una classe de parells ordenats tals que si $(x, y) \in F$ i $(x, z) \in F$ llavors $y = z$. Podeu usar que hi ha una fórmula predicativa (amb variable lliures x, y, z) que expressa $x = (y, z)$.

1. Escribeu una fórmula amb variable lliures F, X que expressi que el domini de F és X .
2. Escribeu una fórmula amb variable lliures F, Y que expressi que el recorregut (o imatge) de F està contingut a Y .
3. Usant els apartats anteriors demostra que si X i Y són classes llavors

$${}^X Y = \{f \mid f \text{ és una aplicació de } X \text{ en } Y\}$$

també és una classe. Indica quins axiomes has usat.

4. Demostra que si x i y són conjunts llavors ${}^x y$ també és conjunt. Quins axiomes has usat?
5. Què podem dir de ${}^X Y$ quan X és classe pròpia?

Solució:

1. Una manera de fer-ho seria:

$$\varphi(X, F) := \forall x \left(x \in X \leftrightarrow \exists y \exists z ({}'z = (x, y)' \wedge z \in F) \right)$$

Aquesta fórmula només que expressa que el domini de F és igual a X , però no expressa que F és una funció.

2. Una manera de fer-ho seria:

$$\psi(Y, F) := \forall y \left(\exists x \exists z ({}'z = (x, y)' \wedge z \in F) \rightarrow y \in Y \right)$$

Aquesta fórmula només que expressa que el recorregut (o imatge) de F està contingut a Y , però tampoc expressa que F és una funció.

3. L'axioma de reemplaçament diu (entre altres coses) que si X, Y són classes i $\mu(f, X, Y)$ és una fórmula predicativa (només quantifiquem sobre conjunts) llavors $\{f \mid \mu(f, X, Y)\}$ és una classe. Tot es redueix escriure una fórmula predicativa $\mu(f, X, Y)$ que expressi 'f és una funció amb domini igual a X i recorregut contingut en Y ' i aplicar-ho. Pels apartats anteriors ja tenim fórmules $\varphi(X, F)$ i $\psi(Y, F)$ que expressen que el domini de F és igual a X i el recorregut de F està contingut a Y . A més aquestes fórmules són predicatives. Estem usant (vist a classe) que $x = (y, z)$ es pot expressar amb una fórmula predicativa. També hem vist a teoria que hi ha una fórmula predicativa, posem $\theta(F)$, que expressa que F és una funció. Per exemple, podem prendre

$$\theta(F) := \forall z \exists x \exists y \left(z \in F \rightarrow 'z = (x, y)'' \right) \wedge \forall x \forall u \forall v \left('(x, u) \in F' \wedge '(x, v) \in F' \rightarrow u = v \right),$$

on $'(x, u) \in F'$ és una abreviatura de la fórmula $\exists z ('z = (x, u)' \wedge z \in F)$.

Així, la fórmula $\mu(f, X, Y)$ és $\theta(f) \wedge \varphi(X, f) \wedge \psi(Y, f)$.

4. Observem que ${}^x y \subseteq P(x \times y)$, doncs tot element $f \in {}^x y$ és un conjunt de parells de $x \times y$ i per tant $f \in P(x \times y)$. Per l'aparta anterior sabem que ${}^x y$ és una classe. Ja vàrem veure que si x i y són conjunts, $x \times y$ és conjunt. Això sortia d'aplicar els axiomes del parell, comprensió, parts i subconjunts (de fet reemplaçament). Ara apliquem subconjunts un altre cop i ja hem acabat.
5. Quan X és classe pròpia ${}^X Y$ és buit (i per tant també és conjunt!). La raó és que tota aplicació F amb domini IGUAL a X també ha de ser classe pròpia. Això és per l'axioma de reemplaçament (informalment: hi ha tantes parelles a F com elements té X). Considerem la funció $G : F \rightarrow X$ que a cada parella de F l'hi extreu la primera coordenada ($G((x, y)) = x$). Si F fos conjunt, per reemplaçament, X (la imatge de G) també seria conjunt.